

DOMINIK MIZERSKI

Student III roku prawa, członek Koła Naukowego Prawa Gospodarczego i Handlowego
Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Śląski

Znaczenie moralności płatniczej dłużnika jako przesłanki upadłości konsumenckiej¹

Wprowadzenie

Każdy uczestnik stosunków gospodarczych, w myśl zasady *pacta sunt servanda*, jest zobowiązany do wykonywania zaciągniętych przez siebie zobowiązań, a w wypadku braku ich spłaty, jest zobligowany do naprawienia wynikłej stąd szkody. Z etycznego punktu widzenia takie podejście jest wskazane. Prawo nie może tworzyć instrumentów umożliwiających dłużnikom redukcję ich długów bez ich faktycznej spłaty. W przeciwnym razie takie przyzwolenie może prowadzić do ukształtowania się w części społeczeństwa przeświadczenia

¹ Artykuł powstał w ramach programu Tutoringu Akademickiego Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

o możliwości braku odpowiedzialności za podejmowane przez siebie decyzje lub o zezwoleniu na podejmowanie działań na szkodę swoich wierzycieli². Takie rozwiązania mogą też powodować utratę zaufania do zasady dobrej wiary, co utrudniałoby nawiązywanie i utrzymywanie stosunków gospodarczych ze względu na brak zaufania do kontrahentów. W ostateczności opisana sytuacja mogłaby skutkować zachwianiem działalności całego systemu gospodarczego.

Wszelkie idee mające na celu polepszenie sytuacji niewypłacalnych dłużników są więc *a priori* nieetyczne i nie powinny znajdować odzwierciedlenia w instrumentach prawnych. Wydaje się jednak, że literalne trzymanie się zasady *pacta sunt servanda* mogłoby niejednokrotnie powodować negatywne konsekwencje dla szerokiego kręgu osób, które dokonanymi przez siebie czynnościami prawnymi doprowadziły się do stanu niewypłacalności, ale dokonały tego wskutek np. niewiedzy. Sprawiedliwość społeczna wymaga zatem od ustawodawcy stworzenia odpowiednich instrumentów mających na celu ochronę osób fizycznych przed zaciąganiem nadmiernych długów uniemożliwiających ich spłatę oraz w ostateczności stworzenie odpowiednich konstrukcji prawnych zapobiegających wykluczeniu społecznemu takich osób oraz stanowiących instrument zapobiegający tworzeniu się tzw. szarej strefy, która powstaje wskutek działań podejmowanych przez dłużników, którzy osiągają w ten sposób dochód niepodlegający zajęciu w toku postępowania egzekucyjnego³.

Konieczne jest również zastanowienie się, czy instytucje te mają być adresowane wyłącznie do osób, które nieumyślnie lub z powodu braku należytego doświadczenia dokonały czynności, które doprowadziły je do niewypłacalności, czy też krąg dopuszczalnych beneficjentów powinien obejmować wszystkie osoby fizyczne, bez ustanawiania szczegółowych wymagań. Jeżeli zakres podmiotowy stosowania takich instrumentów zostanie ograniczony, konieczne jest wskazanie określonych warunków, których wystąpienie będzie

² L. Michalczyk, *Prawna upadłość konsumencka (bankructwo) w aspekcie ekonomiczno-socjologicznej „moralności płatniczej”*, „Handel Wewnętrzny” 2011, nr 6, s. 8.

³ T. Cukiernik, T. Teluk, *Najlepsze praktyki upadłości konsumenckiej* <http://globalizacja.org/download/pr-globalizacja_org-2007-06-13-raport.pdf> [dostęp: 17.03.2019].

stanowić podstawę do zastosowania stosownych instytucji prawnych, w tym możliwości oddłużenia takich osób. W odpowiedzi na to pytanie należy przeanalizować związane z przedstawionym problemem pojęcie moralności płatniczej dłużnika jako przesłanki oddłużenia osób fizycznych w ramach tzw. upadłości konsumenckiej.

1. Definicja moralności płatniczej dłużnika

Przywołany termin to pojęcie etyczno-gospodarcze. Jego celem jest ustalenie przyczyn niewypłacalności dłużnika, który złożył wniosek o oddłużenie. Innymi słowy, jest to próba ustalenia, czy dłużnik znajdujący się w stanie niewypłacalności doprowadził do wspomnianego stanu sam wskutek swojego umyślnego zachowania lub rażącego niedbalstwa, czy też jego niewypłacalność powstała wskutek okoliczności nadzwyczajnych⁴. niesprawiedliwe byłoby zrównanie sytuacji osób, które własnym zamierzonym działaniem doprowadziły do swojej niewypłacalności, a nawet powodowały umyślnie jej zwiększenie, z osobami, które znalazły się w analogicznej sytuacji, jednak w następstwie nadzwyczajnych przyczyn, do których możemy zaliczyć m.in.: bezrobocie, wypadki zdrowotne czy śmierć żywiciela rodziny⁵. Należy jednak podkreślić, że zakres możliwych okoliczności kwalifikowanych jako nadzwyczajne stopniowo ulega zawężeniu. Literatura przedmiotu wskazuje, że od wszystkich wspomnianych uprzednio powodów istnieje możliwość ubezpieczenia, ponieważ okoliczności te są typowymi następstwami życia ludzkiego, z którymi każda osoba fizyczna powinna się liczyć. Konieczne jest zatem wykazanie anormalności tych sytuacji w porównaniu do sytuacji typowych oraz niskie prawdopodobieństwo przewidzenia ich wpływu na sytuację osobisto-majątkową dłużnika⁶. Wydaje się również, że decydującą rolę

⁴ R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka. Poradnik praktyczny*, Warszawa 2015, s. 44.

⁵ B. Świecka, *Bankructwo gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczna i społeczna*, Warszawa 2008, s. 219.

⁶ L. Michalczyk, op. cit., s. 8.

w określaniu moralności płatniczej dłużnika stanowi jego zachowanie oraz dobra wiara⁷.

Celem badania moralności płatniczej jest więc wyeliminowanie dłużników, którzy w różnych instytucjach umożliwiających zmniejszenie czy nawet likwidację ich długów upatrują możliwość uniknięcia lub zmniejszenia odpowiedzialności za zaciągnięte przez siebie zobowiązania.

2. Moralność płatnicza dłużnika jako jedna z przesłanek upadłości konsumenckiej w świetle polskich przepisów

Określenie moralności płatniczej dłużnika jest kluczowym elementem podlegającym obowiązkowemu rozpoznaniu w postępowaniu upadłościowym wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, tzw. „upadłości konsumenckiej”. Konieczność badania wspomnianej przesłanki była statuowana w kolejnych ustawach regulujących możliwość przeprowadzenia postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych. Zakres znaczeniowy pojęcia moralności płatniczej ulegał jednak zmianie na przestrzeni następujących po sobie ustaw. Z tego powodu pojęcie moralności płatniczej dłużnika należy przeanalizować wieloetapowo, poczynszyszy od pierwszych projektów mających na celu wprowadzenie instytucji upadłości konsumenckiej do polskiego stanu prawnego, w świetle przepisów ustawy regulującej tryb i zasady ogłaszania upadłości konsumenckiej z 2008 r.⁸ oraz według aktualnego stanu prawnego obowiązującego od nowelizacji przepisów w 2015 r.⁹

⁷ W. Szpringer, *Regulacje upadłości konsumenckiej. Inspiracje z rozwiązań światowych*, Wrocław 2003, s. 7.

⁸ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2008 r., Nr 234, poz. 1572).

⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1306).

Propozycja umieszczenia obowiązkowego badania moralności płatniczej dłużnika jako jednej z przesłanek warunkujących możliwość przeprowadzania postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych była rozwijana w trakcie prac Sejmu IV kadencji. Przygotowany wówczas projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osób fizycznych oraz o upadłości konsumenckiej miał na celu poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej panującej wówczas w kraju¹⁰. Silna inflacja oraz wysokie bezrobocie powodowały wysokie zadłużanie się społeczeństwa. Proces ten prowadził do negatywnej sytuacji, w której spora część pracowników przechodziła do tzw. szarej strefy, co negatywnie rzutowało na wynik finansowy budżetu państwa. Mając na celu zatrzymanie pogorszającej się sytuacji, ustawodawca rozpoczął prace nad wprowadzeniem regulacji upadłości konsumenckiej. Projekt zakładał wprowadzenie specjalnej procedury insolwencyjnej dla osób fizycznych, które z powodu swej nieświadomości lub nieumiejętności dostosowania się do nowego systemu gospodarczego stały się niezdolne do regulowania swoich zobowiązań¹¹.

Projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, opracowywany przez Sejm IV kadencji, zakładał możliwość ogłoszenia upadłości konsumenckiej w stosunku do dłużnika, który stał się niewypłacalny. Projekt definiował niewypłacalność dłużnika jako stan, w którym dłużnik nie reguluje swoich zobowiązań, przy jednoczesnym założeniu, że wysokość jego majątku jest niższa od wartości jego zobowiązań. Projekt nie uzależniał zatem możliwości ogłoszenia upadłości od moralności płatniczej dłużnika, ale jedynie od obiektywnych, ekonomicznych przesłanek. Zrównywał więc sytuację dłużników, którzy zamierzonym działaniem doprowadzili do swojej niewypłacalności, z sytuacją dłużników, którzy doprowadzili do niewypłacalności wskutek niewiedzy lub okoliczności od siebie niezależnych.

¹⁰ Projekt ustawy z dnia 22 grudnia 2003 r. o przeciwdziałaniu niewypłacalności osób fizycznych oraz o upadłości konsumenckiej (druk sejmowy nr 2668/IV kadencja wraz z uzasadnieniem).

¹¹ P. Kuglarz, *Wprowadzenie do problematyki upadłości konsumenckiej*, [w:] R. Adamus, B. Groele (red.), *Upadłość konsumencka. Komentarz do nowelizacji prawa upadłościowego i naprawczego*, Warszawa 2015, s. 30.

Projekt, choć potrzebny w ówczesnym czasie, został odrzucony. Decydującym powodem było pragmatyczne podejście do ewentualnych skutków wprowadzenia instytucji upadłości konsumenckiej, a w szczególności negatywnych skutków finansowych wprowadzenia projektu. Obawiano się, że masowe ogłaszanie upadłości przez dłużników spowoduje znaczne pogorszenie sytuacji wierzycieli z powodu niepokrycia części ich wierzytelności, a tym samym skierowanie ich roszczeń przeciw państwu. Ponadto ważnym powodem odrzucenia projektu ustawy wprowadzającej instytucję upadłości konsumenckiej był brak akceptacji ze strony rządu, który mimo wcześniejszej aprobaty co do wspomnianego projektu, wycofał się z jego poparcia¹².

Do prac nad wprowadzeniem instytucji upadłości konsumenckiej powrócono w 2007 r. oraz ponownie rok później. W ich wyniku 5 grudnia 2008 r. uchwalono ustawę o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawę o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, która wprowadziła instytucję upadłości konsumenckiej do polskiego systemu prawnego.

Ustawa przewidywała badanie moralności dłużnika jako przesłanki postępowania insolwencyjnego (art. 491³ ust. 1 oraz art. 491³ ust. 2 Prawa upadłościowego i naprawczego¹³). Sąd mógł „oddłużyć” dłużnika tylko w wówczas, gdy jego niewypłacalność powstała wskutek okoliczności nadzwyczajnych, niezależnych od dłużnika i niepowstałych z jego winy. Oddłużenie nie było możliwe także względem osób, które stały się niewypłacalne na skutek „zwykłych okoliczności”. Ustawodawca nie zawarł jednak definicji legalnej „nadzwyczajnych okoliczności”, co niejednokrotnie mogło prowadzić do powstania problemów interpretacyjnych dotyczących rozróżnienia okoliczności „nadzwyczajnych” od tych „zwykłych”. W ustawie zawarto jedynie przykładowe czynności, których wykonanie przez dłużnika uniemożliwiałoby jego oddłużenie. Sąd oddalał wnioski o ogłoszenie upadłości konsumenckiej, gdy niewypłacalny dłużnik zaciągał dalsze zobowiązania, lub w wypadku, gdy rozwiązanie stosunku pracy

¹² Ibidem, s. 31.

¹³ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (t.j. Dz.U. z 2009 r., Nr 175, poz. 1361 ze zm.).

nastąpiło z jego winy lub za jego zgodą¹⁴. Ustawodawca te przykładowe okoliczności umieścił w katalogu otwartym w postaci zwrotu „w szczególności”, co oznaczało pozostawienie oceny charakteru okoliczności będących przyczyną niewypłacalności dłużnika uznaniu sądów rozpoznających konkretną sprawę.

Należy jednak zauważyć, że zakaz pogłębiania niewypłacalności przez dłużnika podlegał pewnym ograniczeniom. Wyjątkiem od wspomnianej zasady była możliwość zaciągnięcia przez dłużnika zobowiązań mających na celu pokrycie jego egzystencjalnych potrzeb¹⁵. Wskazuje się również, że zaciągnięcie przez niego kredytu refinansowego, mającego służyć spłaceniu zaciągniętych wcześniej zobowiązań, nie powinno powodować oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej.

Ustawodawca zdefiniował także szczególne okoliczności, których zaistnienie powodowało obligatoryjne odrzucenie wniosku. Ich umieszczenie miało charakter prewencyjny, mający zapobiec wykorzystywaniu instytucji upadłości konsumenckiej niezgodnie z celem tej instytucji.

Moralność płatnicza dłużnika w rozumieniu omawianej ustawy była pojmowana względnie restrykcyjnie. Przyczyną tego stanu rzeczy była niepewność co do skutków wprowadzenia instytucji upadłości konsumenckiej. Ustawodawca, chcąc uchronić się od ewentualnego „łańcuszka upadłości”, zawarł regulacje traktujące oddłużenie dłużnika będącego osobą fizyczną jako ostateczność i tylko pod warunkiem powstania jego niewypłacalności wskutek nadzwyczajnych okoliczności. Nieprecyzyjność tego sformułowania prowadziła do wniosku, że niewypłacalność mogła powstać wyłącznie wbrew woli dłużnika. Restrykcyjność tego założenia znacznie ograniczyła krąg osób fizycznych, względem których postępowanie insolwencyjne mogło być przeprowadzone. Również sądy, niemające odpowiedniego oparcia normatywnego w ustawie, traktowały wspomniane okoliczności bardzo rygorystycznie.

¹⁴ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Warszawa 2017, s. 1263.

¹⁵ P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 988.

Restrykcyjne uregulowanie moralności płatniczej dłużnika odzwierciedla niewielka liczba ogłoszonych upadłości konsumenckich. Przykładowo, w 2009 r. wpłynęło 985 wniosków o ogłoszenie upadłości konsumenckiej, ale jedynie 10 postępowań zakończyło się oddłużeniem dłużnika. Stan ten uległ poprawie w następnych latach. W 2011 r. oddłużono już 14 dłużników, co stanowiło 3,64% wszystkich wniosków, a już dwa lata później oddłużono 28 konsumentów, co stanowiło 8,39% wszystkich wniosków¹⁶.

W związku z nadmierną restrykcyjnością przyjętych rozwiązań podjęto próbę opracowania nowego projektu upadłości konsumenckiej, ze zmienionym zakresem znaczeniowym moralności płatniczej dłużnika, który stanowiłby realną szansę na oddłużenie większego kręgu osób fizycznych¹⁷. Wynikiem tych prac była Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Nowelizacja regulowała kwestię moralności płatniczej dłużnika w sposób odmienny niż wcześniejsze regulacje. Przeprowadzenie postępowania insolwencyjnego było niemożliwe w stosunku do dłużników, którzy doprowadzili do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększyli jej stopień umyślnie bądź wskutek rażącego niedbalstwa. Ustawa złagodziła wcześniej przyjęte rozwiązania, na mocy których ogłoszenie upadłości konsumenckiej było możliwe jedynie w stosunku do dłużnika, którego niewypłacalność powstała na skutek okoliczności nadzwyczajnych, niezależnych od niego.

Pojęcie moralności płatniczej dłużnika, które pozwalałoby na przeprowadzenie w stosunku do niego postępowania upadłościowego, uległo znacznej liberalizacji. Moralnym dłużnikiem, w stosunku do którego będzie możliwe przeprowadzenie tego postępowania, jest zatem osoba fizyczna, której niewypłacalność ma charakter

¹⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Rocznik statystyczny sądownictwa powszechnego i wojskowego 2009–2013* <<http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,11.html>> [dostęp: 31.03.2019].

¹⁷ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (druk sejmowy nr 2665/VII kadencja wraz z uzasadnieniem).

niezawiniony i nie jest skutkiem „rażącego niedbalstwa” dłużnika. O ile przesłanka braku winy umyślnej w działaniu dłużnika jest w literaturze szeroko opisywana i znana, o tyle znaczenie i istota „rażącego niedbalstwa” wymaga głębszej refleksji. Literatura przedmiotu wskazuje, że przez wspomniane pojęcie należy rozumieć odmianę winy nieumyślnej oraz wyższy stopień zwykłego niedbalstwa¹⁸. W sprawie wypowiedział się także Sąd Najwyższy (SN), który wskazał, że „Przypisanie określonej osobie niedbalstwa uznaje się za uzasadnione wtedy, gdy osoba ta zachowała się w określonym miejscu i czasie w sposób odbiegający od właściwego dla niej miernika należytej staranności. Przez rażące niedbalstwo rozumie się natomiast niezachowanie minimalnych (elementarnych) zasad prawidłowego zachowania się w danej sytuacji. O przypisaniu pewnej osobie winy w tej postaci decyduje więc zachowanie się przez nią w określonej sytuacji w sposób odbiegający od miernika staranności minimalnej”¹⁹. Rażące niedbalstwo jest naruszeniem normy ostrożności przez dłużnika, które pociąga za sobą takie skutki, których dłużnik nie przewidywał, ale mógł lub powinien przewidzieć na podstawie wszystkich posiadanych przez niego informacji.

Analiza powyższych przesłanek pozwala na stwierdzenie, że ogłoszenie upadłości konsumenckiej jest możliwe w stosunku do osób fizycznych, które doprowadziły do swojej niewypłacalności w sposób niezawiniony, wskutek lekkomyślności albo rażącego niedbalstwa. Należy stwierdzić, że takie znaczenie moralności płatniczej dłużnika jest znacznie bardziej liberalne w stosunku do wcześniejszych regulacji. Przyczyna tej zmiany tkwi niewątpliwie w niespełnieniu zamierzonych funkcji przez wcześniejszy model upadłości konsumenckiej. Konieczne jest również wskazanie, że nie tylko dłużnik obowiązany jest do przedstawienia konkretnych okoliczności pozwalających na dokonanie oceny co do jego moralności płatniczej, ale także sądy są obowiązane dokonywać wyczerpujących ustaleń w sprawie²⁰.

¹⁸ R. Adamus, *Nowa upadłość konsumencka...*, s. 179.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 10 marca 2004 r., IV CK 151/03, LEX nr 151642.

²⁰ Postanowienie Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 4 października 2018 r., VIII Gz 182/18, LEX nr 2566259.

Należy podkreślić, że wspomniane rozwiązanie, które przyjęło nowe znaczenie moralności płatniczej dłużnika, spowodowało przede wszystkim lawinowy wzrost liczby ogłaszanych upadłości konsumenckich. Już w 2015 r. ogłoszono 2112 upadłości konsumenckich, co stanowi aż 66-krotny wzrost w stosunku do roku poprzedniego. W 2017 r. ogłoszono 5535 upadłości konsumenckich, a w 2018 r. liczba ta wyniosła 6570²¹. Przyczyną wzrastającej liczby takich upadłości jest z pewnością zmiana zakresu pojęciowego moralności płatniczej dłużnika, co znacznie zliberalizowało przepisy dotyczące upadłości konsumenckiej.

3. Pojęcie moralności płatniczej dłużnika w innych porządkach prawnych

Moralność płatnicza dłużnika jako przesłanka upadłości konsumenckiej nie ma uniwersalnego charakteru we wszystkich porządkach prawnych. Każdy ustawodawca definiuje wspomniane pojęcie odmiennie. Interesującym w tym przedmiocie przykładem jest postępowanie insolwencyjne w Republice Czeskiej. Wniosek o otwarcie wspomnianej procedury może złożyć jedynie osoba fizyczna niebędąca przedsiębiorcą na dzień złożenia wniosku. Co do zasady procedura ta nie obejmuje długów związanych z wcześniej prowadzoną działalnością gospodarczą, chyba że wierzyciele wyrażą zgodę na włączenie powyższych długów w zakres procedury oddłużeniowej. Szczególnym przypadkiem jest złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej przez małżeństwo. W takim wypadku oddłużenie następuje w stosunku do obydwu osób.

W przedmiocie moralności płatniczej czeski ustawodawca ustanowił głównie przesłanki negatywne, których wystąpienie spowoduje oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej. Do takich przesłanek należą nieszczerze intencje dłużnika oraz niemożność uregulowania minimum 30% długów. Pierwsza przesłanka, wyrażona

²¹ Liczba ogłaszanych upadłości konsumenckich w Polsce <<https://www.coig.com.pl/lista-upadlosci-firm.php>> [dostęp: 30.03.2019].

przez pojęcie nieostre, pozostawia jej ocenę sądowi rozpoznającemu sprawę. Druga stanowi przeszkodę natury obiektywnej, której *ratio legis* jest zapewnienie minimalnej ochrony wierzycieli. W przypadku równoczesnego wystąpienia obu przesłanek sąd przystąpi do ustalenia obligatoryjnego planu spłaty. Ustala się go na okres 5 lat, w ciągu których dłużnik musi spłacić minimum 30% swoich zobowiązań. W tym czasie upadły zostaje zobligowany również do innych obowiązków, m.in. do nawiązania stosunku pracy (jeśli tylko jego warunki i właściwości osobiste to umożliwiają) i do informowania sądu o przebiegu realizacji planu spłaty. Nie może także ukrywać żadnego dochodu czy faworyzować żadnego z wierzycieli. Po upływie pięcioletniego okresu dłużnik, pod warunkiem, że wykonał nałożone na niego obowiązki, zostaje oddłużony z długów objętych procedurą insolwencyjną²².

W austriackim porządku prawnym procedura upadłościowo-oddłużeniowa przeznaczona jest dla osób fizycznych, niezależnie od ewentualnego prowadzenia działalności gospodarczej. Postępowanie wszczynane jest na wniosek dłużnika. Musi on uprzednio wykazać, że jego majątek jest wystarczający na pokrycie kosztów procedury insolwencyjnej. Kwestia badania moralności płatniczej dłużnika ogranicza się do wykazania przez dłużnika, że jego niewypłacalność powstała w sposób niezawiniony.

Postępowanie upadłościowo-oddłużeniowe przewiduje 7-letni okres, w ramach którego na dłużnika zostają nałożone określone ustawą obowiązki, których wykonanie zmierza do zmniejszenia części zadłużenia dłużnika. Z chwilą wszczęcia postępowania oddłużeniowego zostaje uchylone postępowanie upadłościowe. Powstaje wówczas także obowiązek przekazywania przez upadłego określonej części swoich dochodów, które ulegają następnie podziałowi między jego wierzycieli. Etap ten kończy się po upływie 3 lat, gdy dłużnik uregulował minimum 50% zobowiązań, lub po upływie 7 lat, w przypadku spłacenia 10% zobowiązań. W postanowieniu o oddłużeniu sąd zwalnia dłużnika z reszty niespłaconych zobowiązań, z wyjątkiem

²² J. Hospodka, O. Buben, M. Randáková, J. Bošková, *Personal Bankruptcy in the Czech Republic: Age and Gender of the Debtors and Structure of the Creditors*, Prague 2017, s. 7 i n.

tych wierzytelności, które nie zostały objęte postępowaniem oddłużeniowym z winy dłużnika, oraz zobowiązań z tytułu niezapłaconych grzywien lub kar, nałożonych na dłużnika z powodu popełnienia przez niego czynu zabronionego²³. Możliwe jest również wydanie postanowienia o zakończeniu postępowania oddłużeniowego z jednoczesnym odroczeniem decyzji w przedmiocie zwolnienia z długów na okres do 3 lat. W tym czasie można nałożyć na dłużnika dodatkowe obowiązki, których celem jest zwiększenie zaspokojenia wierzycieli.

4. Przebieg postępowania insolwencyjnego osoby fizycznej w świetle aktualnego stanu prawnego

Postanowienie w przedmiocie oddłużenia stanowi najważniejszy element całego postępowania w przedmiocie upadłości konsumenckiej. Z chwilą jego ogłoszenia następuje umorzenie niemal w całości zobowiązań dłużnika, w związku z czym ustaje stan jego niewypłacalności (z wyłączeniem zobowiązań, o których mowa w art. 491²¹ ust. 2 Prawa upadłościowego)²⁴. Oddłużenie powoduje także wykreślenie danych oddłużonego z rejestrów dłużników, co może przyczynić się do przywrócenia jego zdolności kredytowej. Instytucja upadłości konsumenckiej jest również korzystna ze względów fiskalnych. Instytucja ta jest niewątpliwie środkiem przeciwdziałającym szarej strefie, która umożliwia pracownikom ukrywającym swoje dochody przed egzekucją możliwość nawiązania stosunku pracy, co spowoduje opodatkowanie tych dochodów.

Wydanie postanowienia jest jednak poprzedzone procedurą, w ramach której dokonuje się całościowej lub częściowej spłaty zadłużenia dłużnika, która realizowana jest poprzez sprzedaż majątku dłużnika wchodzącego w skład masy upadłościowej i ustalenie planu spłaty wierzycieli. Możliwe jest tylko ustalenie planu spłaty bez ustalania planu podziału. Ustawodawca przewiduje też, w drodze wyjątku,

²³ P. Kuglarz, op. cit., s. 63.

²⁴ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 498 ze zm.), dalej: p.u.

oddłużenie dłużnika bez likwidacji masy upadłościowej i ustalania planu spłaty, w przypadku gdy sytuacja osobista upadłego wskazuje w sposób oczywisty, że nie byłby on w stanie dokonać jakichkolwiek spłat względem jego wierzycieli i nie posiada żadnego majątku podlegającego zajęciu.

Najkorzystniejsza dla wierzycieli jest sytuacja, w której możliwa jest sprzedaż majątku dłużnika pozwalająca na pokrycie całości lub części wierzytelności w ramach planu podziału funduszy masy. Z chwilą ogłoszenia upadłości konsumenckiej majątek upadłego staje się *ex lege* masą upadłościową. Obejmuje on aktywa stanowiące własność dłużnika w chwili ogłoszenia upadłości konsumenckiej (nie dotyczy to jednak składników majątkowych, o których mowa w art. 64–67 oraz 70–74 p.u.). Po ostatecznym ustaleniu składników majątkowych wchodzących w skład masy upadłościowej syndyk dokonuje jej likwidacji. Z kwoty uzyskanej z masy upadłości w pierwszej kolejności pokrywa się koszty postępowania upadłościowego, do których zaliczamy wydatki bezpośrednio związane z zabezpieczeniem, zarządem i likwidacją masy upadłościowej, a następnie – gdy stan funduszy masy upadłościowej na to pozwala – uzyskaną nadwyżkę dzieli się pomiędzy inne zobowiązania masy upadłości w kolejności ustalonej w art. 230 ust. 2 p.u.

Po likwidacji masy upadłościowej lub w sytuacji braku mienia podlegającego zajęciu sąd upadłościowy określi plan spłaty. W literaturze przedmiotu podkreśla się autonomiczny charakter tej instytucji. Nie ma ona swojego odpowiednika ani w postaci układu w postępowaniu upadłościowym, ani w ugodzie sądowej, ani w ugodzie pozasądowej²⁵. Sąd, kształtując treść planu spłaty, nie jest związany stanowiskiem upadłego, ale powinien w miarę możliwości je uwzględnić. Sąd, ustalając plan spłaty, kieruje się określonymi dyrektywami, takimi jak: możliwości zarobkowe upadłego, konieczność zapewnienia niezbędnego utrzymania dłużnika i osób pozostających na jego utrzymaniu, wysokość niezaspokojonych wierzytelności oraz realność ich

²⁵ R. Adamus, *Skutki uchylecia układu zawartego w postępowaniu upadłościowym dla wierzytelności objętych układem*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2013, nr XI/1, s. 9 i n.

zaspokojenia w ramach planu spłaty. Ustalenie planu spłaty następuje po zakończeniu postępowania podziałowego, a wypadku gdy nie zostało ono przeprowadzone, po ustaleniu jedynie listy wierzycieli. Tak ustalony plan spłaty może podlegać kontroli w toku instancji. Planu spłaty nie ustala się natomiast, gdy wszystkie zobowiązania zostały zaspokojone w następstwie likwidacji masy upadłościowej.

Sąd upadłościowy przed postanowieniem w przedmiocie ogłoszenia planu spłaty zobowiązany jest do uprzedniego wysłuchania upadłego, syndyka oraz wierzycieli. Jest to spowodowane koniecznością przanalizowania m.in. możliwości zarobkowych upadłego oraz realności zaspokojenia wierzycieli w przyszłości. Po wysłuchaniu wymienionych podmiotów sąd określa treść planu spłaty, wyznaczając, w jakim okresie (nie dłuższym niż 36 miesięcy) i w jakim zakresie dłużnik zobowiązany jest do spłacania zobowiązań oraz jaka część zobowiązań upadłego zostanie umorzona²⁶. Plan spłaty z założenia przewiduje możliwość niespłacenia wszystkich zobowiązań. W takim wypadku zobowiązania te nie są wykazywane w planie spłaty i zostają umorzone.

Uprawomocnienie postanowienia o planie spłaty kończy postępowanie upadłościowe. Plan spłaty wykonywany jest poza „postępowaniem”, lecz nadal kontrolowany jest przez sąd, który wydał postanowienie w tym przedmiocie. W razie niewykonywania przez upadłego obowiązków wynikających z ustalonego planu spłaty sąd, działając z urzędu albo na wniosek wierzyciela, po uprzednim wysłuchaniu upadłego i wierzycieli objętych planem spłaty, może uchylić plan spłaty. Sąd nie uchyli jednak planu w razie ustalenia, że uchybienie obowiązkowi było nieznaczne lub gdy dalsze wykonywanie planu spłaty jest uzasadnione względami słuszności bądź względami humanitarnymi. Na postanowienie w przedmiocie uchylenia planu spłaty przysługuje zażalenie.

Plan spłaty pełni dwie podstawowe funkcje. Po pierwsze, realizuje funkcję windykacyjną, która ma na celu zapewnienie w miarę możliwości całkowitego zaspokojenie wierzycieli, a po wtóre, edukacyjną, w ramach której dłużnik ponosi konsekwencje ciężaru swojego

²⁶ Ibidem, s. 264.

zadłużenia mające zapobiec jego niewypłacalności w przyszłości. Wydaje się również, że plan spłaty pełni swego rodzaju test moralności płatniczej dłużnika. Od upadłego należy oczekiwać konsekwencji w wykonywaniu swoich obowiązków. Jedynie pod warunkiem ich należytego wykonania sąd umorzy niewykonane zobowiązania upadłego. Gdy natomiast upadły dopuszcza się zawinionych naruszeń w dokonywaniu planu spłaty, nie będzie mógł liczyć na zwolnienie ze swoich zobowiązań.

Ustawodawca zawarł także możliwość oddłużenia dłużnika bez spieniężenia jego majątku, gdy takowego nie posiada, oraz bez ustalenia planu spłaty, jeśli ze względu na sytuację osobistą dłużnika jego ustalenie byłoby bezcelowe. W takim wypadku wydanie orzeczenia sądu upadłościowego kończy postępowanie upadłościowe przy jednoczesnym oddłużeniu upadłego bez nakładania na niego obowiązku spłaty wierzycieli.

Podsumowanie

Ocena moralności płatniczej dłużnika stanowi jedną z najważniejszych przesłanek warunkujących dopuszczalność oddłużenia dłużnika w ramach tzw. upadłości konsumenckiej. Zakres znaczeniowy tego pojęcia ulegał zmianie w następstwie kolejnych nowelizacji przepisów dotyczących tego postępowania. Zmianie ulegał również zakres stosowania tej oceny jako jednego z warunków ogłoszenia upadłości. Początkowe projekty ustaw nie przewidywały uwzględniania oceny moralności płatniczej.

Znaczenie tej przesłanki jest szczególnie podkreślone w świetle obowiązujących przepisów regulujących upadłość konsumencką. Weryfikacji moralności płatniczej dłużnika dokonuje się już na wstępnym etapie badania sprawy w ramach analizy przyczyn powstania niewypłacalności dłużnika. To właśnie od oceny moralności płatniczej dłużnika zależy możliwość dalszego prowadzenia postępowania. Jej weryfikacja dokonywana jest także w ramach kontroli wykonywania planu spłaty przez pryzmat wykonywania przez dłużnika nałożonych na niego obowiązków.

The meaning of payment morality of a debtor as the premise for the consumer bankruptcy

Summary

The article focuses on the problem of consumer insolvency, not only in Poland, but also in a wider European context. The paper underlines the importance in payment morality of a debtor as one of the premises of using the aforementioned institution. The main purpose of this premise is to eliminate debtors who are acting to the detriment of their creditors.

The paper also points out to the issue related to the change in the meaning of the debtor's payment morality in the successive laws in force in Poland, which regulated the consumer bankruptcy procedure, and it presents the consequences of using the specific significance of debtor's payment morality. The necessity arises to create an institution of consumer bankruptcy which will secure legal interests of both debtors and creditors.